

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

JAN ZGRABLJIĆ

**ORUĐA TOTALITARNE MOĆI:
REPRESIJA I NASILJE U MEĐURATNOJ EUROPI**

Završni rad

Pula, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

JAN ZGRABLJIĆ

**ORUĐA TOTALITARNE MOĆI:
REPRESIJA I NASILJE U MEĐURATNOJ EUROPI**

Završni rad

Studijski smjer: Jednopedmetni studij - Povijest

Predmet: Uvod u suvremenu povijest

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorice: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić, doc. dr. sc. Marlena Plavšić

Pula, rujan 2018.



IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Jan Zgrabljic, kandidat za prvostupnika Povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 15. rujna 2018.

Student



IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Jan Zgrabljic dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Oruđe totalitarne moći: represija i nasilje u međuratnoj Europi, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 15. rujna 2018.

Potpis

Sadržaj

UVOD	6
1. DEFINICIJE.....	9
2. UMIJEĆE IZMIŠLJENOG NEPRIJATELJA.....	13
2.1. ZAKONSKI TEMELJI NASILJA	15
2.2. REPRESIJA U PRAKSI HITLEROVOG REŽIMA	18
3. O NASILJU I OPRAVDANJU ŽRTVE.....	21
3.1. STRAH I PRILAGODBA	24
ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	30
SAŽETAK	31
SUMMARY	32

UVOD

Nalazimo se u veoma neobičnoj fazi povijesti čovječanstva. Današnjica, 21. stoljeće, označava prekretnicu u razvoju uma, društva i kolektivne svijesti ljudskog roda. Dosegli smo donedavno – pa čak možda i upravo sada – nepojmljiv stadij koegzistencije; naime, živimo u iluziji mira. Rat, kakvog smo znali od kada je prvi hominid odlučio dasusjedne životinje nemaju pravo hraniti se plodovima zemlje koju on nastanjuje te je istima svoju odluku obznanio prikladno oblikovanim kamenom, otrgnutom granom ili pak, vrlo vjerojatno, snagom vlastitih udova, u 21. st. nestao je iz aktualne stvarnosti modernog čovjeka. On više nije primoran braniti svoju zemlju, podići kamen, granu, mač ili pušku protiv drugog pripadnika vlastite vrste, ili neke bijesne zvjeri koja predstavlja opasnost u širokoj i neukroćenoj divljini svijeta. Svijet je postao pitom.

Naravno, nasilje nije iskorijenjeno. Ono i dalje opstaje u određenim predjelima svijeta, primjerice Bliski istok gdje se rat za resurse „potrebne“ opstanku zapadne civilizacije nastavlja unedogled. No, kao što znamo, Bliski Istok je toliko udaljen od zapadnog svijeta da, koliko se god govorilo o hororima arapskih zemalja, svakodnevnica modernog čovjeka ostaje većinski nepromijenjena. Rat je pomaknut na izvršne razine visokoplasiranih bankara, političara i raznih poduzetnika. Dana mu je suptilnost, finesa i sofistika. Običnom je čovjeku rat oduzet i zamijenjen dnevnim sukobima predstavljenim kao važnima. Ratujemo protiv droga, imigranata, ljudskih prava, kršitelja ljudskih prava, rodnih ideologija, protivnika rodnih ideologija, protiv nadređenih i podređenih, protiv nesposobnih predstavnika i korumpiranih vođa. Ratujemo u uredima naših poduzeća i na stolovima obližnjih zalogajnica. Oružja su nam nepovjerenje i zamagljene misli. U demokratskom društvu 21. stoljeća ratujemo protiv sebe.

Ne toliko davno, u korijenima formacije današnjeg društva, kada je svijet bio više divlji i ljudi nešto manje sofisticirani u svojim deluzijama, krizu su globalnog identiteta iskoristili određeni pojedinci u svrhu ostvarivanja moći. Govorimo, naravno, o totalitarnim režimima rođenim početkom 20. st. Ne smijemo se prevariti i reći da su ti sustavi, predvođeni povijesnim velikanima poput Adolfa Hitlera, Josefa Staljina i Benita Mussolinija, nastali iz ičega drugoga nego osobne ambicije u društvenom stanju krize koji je bilo lako izrabiti. Mračne, nemoralne, egoistične ambicije, mnogi bi

rekli, no posao povjesničara nije vršenje moralne osude. Tu osebujnu dužnost prepuštamo filozofima, etičarima, i H. Arendt. Iako je rečeno da nijedan povjesničar ne može biti apsolutno objektivan, apsolutna objektivnost je svejedno nešto ka čemu treba težiti. Radi klarifikacije, obrazložiti ćemo odabir pojma 'povijesni velikani'. Od svih podjela ljudi i njihovih raznolikih atributa, možemo reći da u kontekstu utjecaja na globalitet čovječjeg društva postoji podjela na važne i nevažne. Podjela je, kao što se vjerojatno i čini, veoma jednostavna. Većina ljudi živi živote s jednostavnim težnjama: osigurati dobrobit sebi i obitelji, ostvariti potomstvo, zadovoljiti vlastite potrebe na minimalnim razinama. U modernom društvu postoji mnogo načina ostvarenja ovog specifičnog zadovoljstva, mnogi od kojih se čine dizajnirani sa specifičnom svrhom pacifikacije stanovništva i održavanja mediokriteta. Naime, drugu kategoriju čine oni iznimni. Oni koji se ističu kroz sile osobne ambicije ili kojekakvih ideala i uspijevaju ostaviti svoj trag u svijetu i povijesti. U svojoj knjizi *Milenijski mitovi mržnje*, Tvrтко Švob naglašava tu diobu stanovništva u nacističkoj ideologiji na nešto širem, općem spektru osnova rasizma; „Aristotel je smatrao da su barbari po svojoj prirodi stvoreni da služe grčkoj aristokraciji. 'Viši' narodi su drukčiji, pa imaju pravo da pokoravaju 'niže' narode, da ih drže kao roblje, kao svoju radnu snagu. (...) Darlington, istaknuti biolog izjavio je da su neki ljudi rođeni da zapovijedaju, drugi da slušaju, dok se ostali nalaze između njih,“¹ što jedefinitivno važan dio nacističke ideologije rasne superiornosti. Taj trag, naravno, ne mora biti pozitivan. Unatoč svim svojim manama i krivoosnovanim ideologijama, ime Adolf Hitler nosi težinu u umu svakog modernog čovjeka.² Julije Cezar, koji je živio u mnogo drugačijem vremenu, i dalje ostaje pamćen kao jedna od najvećih povijesnih ličnosti.

Kroz sile svoje beskrajne ambicije, spomenuti su vladari izgradili u Europi 20. stoljeća državna uređenja koja odgovaraju veličini njihovog pothvata, totalitarističke režime centrirane na vlastitom pojmu, imenu i prilici. U svrhe istoga mudro su iskoristili jednu od primarnih ljudskih emocija: strah.

Objasniti ćemo u nastavku manifestacije i iskorištavanja ove emocije kroz analize znanstvenih polja povijesti i psihologije. Bit će obrazložen, naime, način kojim se strah iskorištavao u svrhe ostvarivanja nadmoći i zašto je to bilo moguće. Obznanjena će biti korelacija terora i političke represije kao i njihovi razni aspekti.

¹Švob, Tvrтко, *Milenijski mitovi mržnje*, Durieux, Zagreb, 1995., 13, 25.

²Primjerice, Sacha Baron Cohen je u ulozi Bruna u filmu *Bruno* rekao: „Ja sam najpoznatiji Austrijanac nakon Hitlera.“ Vidi: *Bruno*, Larry Charles, Universal Pictures, 2009.

Nasilje i represija glavna su oruđa totalitarne moći, stoga prezentiramo uvid u njihovu teorijsku i praktičnu prirodu na primjeru Hitlerove Njemačke, s fokusom na međuratnom periodu (1933.-1939.) Svrha je ovog teksta utvrditi razumnost i učinkovitost ovog oruđa kroz uvid u njegovu izvedbu na primjeru procesa i djela totalitarnog režima nacističke Njemačke u 20. stoljeću.

Ne toliko davno, u vremenu kaotičnih društvenih i političkih zbivanja, u svijetu razorenom do tada najvećim i najgroznijim ratom u povijesti čovječanstva, u periodu krize globalnog identiteta kada je svijet stajao na rubu ponora i njime vladalo nepovjerenje i nesigurnost u prospekt budućnosti na način veoma sličan današnjem, uzdignuli su se pojedinci koji su, veoma doslovno, svojim djelima potresli društvo do temelja. Oni su diktatori, ličnosti moći i dominacije. Njihovo je oružje teror, i pred njima je rat kakvog čovjek zna od samog početka.

1. DEFINICIJE

Prije svega, važno je, ukoliko namjeravamo govoriti o bilo kakvoj pojavi, istaknuti i definirati ključne pojmove te pojave. Kako bismo vodili diskurs o nekoj temi, moramo znati o čemu je riječ. Kako bismo izvršili empirijski proces i došli do zaključka, do točne i istinite hipoteze, sastavni elementi procesa moraju biti određeni. Kako govorimo o teroru i političkoj represiji totalitarnih režima, očito je onda da moramo, za svrhe i kontekst ovoga rada, definirati svaki od tih pojmova. Štoviše, spominjat ćemo pojmove totalitarnog vladara, pa se i toga moramo dotaći.

Totalitarizam, kao pojam, prvi put spominje talijanski novinar i političar Giovanni Amendola u kontekstu „osuđivanja fašističkih težnji i monopolizacije vlasti te transformacije talijanskog društva kroz stvaranje nove političke religije.“³ U poslijeratnom periodu, historiografi ga opisuju kao sustav apsolutne moći i kontrole nad državom kojom se upravlja, bez obzira na dobrobit, slobodu, ili same želje samog stanovništva.

D. D. Warrick kao obilježja autokratskog vođe navodi: „Visoki naglasak na performansi i nizak naglasak na ljudima. Pretpostavlja da su ljudi lijeni, neodgovorni, neuračunljivi, i da planiranje, organizacija, kontroliranje i odlučivanje treba biti izvršeno od strane vođe sa minimalnim uključenjem radnika. Oslanja se na autoritet, kontrolu, moć, manipulaciju i trud kako bi obavio posao.“⁴

Jednostavna definicija, i ona koju ćemo preuzeti za svrhe ovog teksta, bila bi: režim koji je centriran na apsolutnoj prevlasti vladara, koji dozvoljava i zagovara kontrolu svakog aspekta života unutar granica vlasti spomenutog vladara, prema želji i odredbi spomenutog vladara, kojemu je cilj ostvarenje i proširenje vladarovih osobnih ambicija.⁵ Hannah Arendt u svojim spisima ponavlja da je „teror bit totalitarističke vladavine.“⁶ Problem takve izjave je veoma očit: podrazumijeva, naime, da je vladarov razlog za uspostavu totalitarizma izvršavanje terora, što je sigurno moguć slučaj, no ne možemo mu dodijeliti visoku vjerojatnost. Svi totalitarni vladari

³Baehr, Peter, „Totalitarianism“, www.researchgate.net, 05.09.2018.

⁴Warrick, D.D., „Leadership Styles and Their Consequences“, *Journal of Experiential Learning and Simulation*, 3-4, 1981., 155-172.

⁵ Nikić, Mijo, „Psihološka analiza totalitarizama“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol.51, 1-2, 1996., 49-62.

⁶ Arendt, Hannah, *Izvori totalitarizma*, Disput, Zagreb, 2015., 460-461.

prezentirali su svoju vladavinu kao sredstvo za ostvarivanje cilja – zaseban cilj za svaku od ideologija. Možemo pretpostavljati mogućnosti, no ne možemo empirijskom metodom saznati namjeru neke osobe, pod uvjetima da: a) ne vjerujemo njihovoj riječi, i b) razmišljamo od pretpostavke da su imali skriveni naum, što je slučaj kod H. Arendt. Manjak poznantsva znanstvene metode je očit u njenim spisima, vidljiv u izjavama poput: „Totalitarna vladavina, poput svih tiranija, jamačno ne bi bila moguća ako najprije ne uništi javno područje života, tj. ako izolacijom ljudi ne uništi njihove političke mogućnosti.“⁷ U nastavku će teksta biti objašnjeno kako totalitarna vladavina ne koristi izolaciju kao oružje kojim uništava političke mogućnosti ljudi, već u slučajevima gdje izolacija (o kakvoj Arendt govori u *Izvorima*) u građanstvu postoji, koristi i nadograđuje istu kao temelj za manipulaciju i usmjerenje političkih mogućnosti građana. U praktičnom smislu, na primjeru Hitlerove Njemačke, njoj nije cilj uništiti bilo koji oblik političke opozicije kako bi postala jedini pravi izbor, već uvjeriti građane da ona je, naspram opozicije, jedini pravi izvor, kako bi opoziciju uništila. Suprotno uvjerenjima određenih akademskih izvora, svrha totalitarne vladavine nije preuzeti vlast i održati se na vlasti, već preuzeti vlast i održati se na vlasti kako bi ispunila prezentirani cilj – koji je, očito, oruđe i oblik osobne ambicije samog vladara. Kako ove atribute dijeli s većinom, ako ne i svim drugim državnim ustrojima i oblicima vladavine (uključujući i modernu „demokraciju,“ dokazano u praksi), postavlja se pitanje: u čemu se onda razlikuje? Razlika se nalazi u metodama i sredstvima koje totalitarna vladavina koristi za ostvarenje svojeg cilja, no nipošto ne smijemo pretpostaviti da je cilj, u svojem grubom, izvornom obliku, drugačiji.

Naravno, objektivno promatranje dopušta nam uvid u činjenicu da su totalitarni režimi 20. st. bili vođeni raznim i ekstremnim ideologijama. Važno je istaknuti da iako su ideologije često oruđe totalitarne vlasti, one nisu ekskluzivne za totalitarni sustav te su česte također u raznim državnim i političkim strukturama u povijesti, i kao takve bivaju isključene iz naše definicije. Totalitarni je vladar, dakle, osoba na vrhu totalitarnog sustava kojemu je cilj koristiti državu i njene ljude u svrhe ostvarivanja i proširenja vlastitih ambicija. Važnije od svega, on nastoji ostati na vlasti što duže moguće. Gubitak moći je najgori strah totalitarnog vladara.⁸Kako bi uspio u svom

⁷Arendt, 461.

⁸Davenport, Christian, „State Repression and Political Order“, www.researchgate.net, 05.09.2018.

naumu, kako bi se održao na vlasti i ostvario svoje ambicije, koristi mnogo različitih oruđa, od kojih je strah, tj. teror, krucijalno i najosnovnije.

„Evolucijska psihologija tvrdi da emocije postoje kako bi riješile 'različite probleme prilagodbe koji su se javljali tijekom evolucijske povijesti hominida.' Strah, specifično, je evoluirao kako bi zaštitio ljude od prijetnja, tj. stvari koje su ugrožavale preživljavanje te njegovi efekti bazirani na evolucijskoj podlozi nastavljaju utjecati na modernog čovjeka unatoč promjena u prirodi prijetnja s kojima smo suočeni.“⁹ U nastavku će biti pokazano kako totalitarni vladar manipulira strahom, kao što je on objašnjen ovdje.

Nadalje valja spomenuti da iako je u ideji totalitarna vlast nepojmljivo apsolutna, u praksi se pokazalo drugačije.¹⁰ Naime, totalitarnu je vlast po zadanoj definiciji naizgled nemoguće ostvariti. Kako je Hitlerova Njemačka fokus ovog rada i najprecizniji praktični primjer – uz Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika – takvog režima, moramo je uzeti u obzir.

Unutar konteksta totalitarnih režima, i ovih redaka, teror će biti definiran kao: jedno od primarnih oruđa totalitarne vlasti u svrhe potkrepljivanje propagande, očvršćivanja ideje snažnog vladara i njegovog autoriteta, ujedinjavanja naroda protiv kolektivnog neprijatelja – intrinzično, u obliku političke represije, koju ćemo analizirati u nastavku te ekstrinzično u strahu od spomenutog *vanjskog* neprijatelja – i konačno u svrhe rata, gdje također postoje dvije perspektive ili kategorizacije koristi terora; teror prezentiran u okvirima propagande i usađen u umove naroda (kao oblik spomenutog ekstrinzičnog terora), strah od ostatka svijeta koji ne dijeli „vrline i želje“ države i naroda te teror izvršen nad vanjskim neprijateljima, ponovo radi pokazivanja i učvršćivanja vlastitog autoriteta. U poglavljima koja slijede će svaki od spomenutih manifestacija terora biti elaboriran.¹¹

Opća definicija političke represije prema C. Davenportu bila bi progon grupe ili pojedinaca unutar društvene cjeline zbog političkih razloga s ciljem ograničavanja ili sprječavanja njihove sposobnosti prisustvovanja u političkom ili socijalnom životu

⁹ J.J. Kisk-Gephant, J.R. Detert, L.K. Trevino, A.C. Edmonson, „Silenced by Fear,“ www.researchgate.net, 08.09.2018.

¹⁰ Overy, Richard, *Diktatori*, Ljevak d.o.o., Zagreb, 2005., 177.

¹¹ Isto, , 184.

jedne zajednice, tj. države.¹² Naime, priložena se definicija ne čini sasvim precizna; razlog progona je jedan od rezultata progona? Ukoliko progon uspije, ciljana će grupa uistinu biti odsječena od političkog i socijalnog života države, no zašto bi državno vodstvo željelo takav ishod?

Političku represiju stoga definiramo kao – i već smo dotakli ovu definiciju ranije – jednu od manifestacija terora unutar granica vladareve moći, u ovom slučaju određene totalitarne države, koja se bazira na, kroz ekspresiju nasilja, progону individualnih osoba ili grupa unutar društva u svrhe ujedinjenja ostatka naroda protiv zajedničkog neprijatelja ili opće dobrobiti vlasti prema vladarevom naumu. Totalitarnom režimu je apsolutno potreban rat, kao ekspresija terora kojeg koristi kao glavno oruđe, no potreban je dvostruki rat: intrinzični i ekstrinzični, kao što smo već spomenuli. Intrinzični se manifestira u obliku političke represije. Totalitarni vladar tim činom narodu daje zajedničkog neprijatelja i pospješuje ujedinjenje; od velike je važnosti napomenuti da politička represija i progon neprijatelja unutar granica započinje prije vanjskog rata, i to s dobrim razlogom. Narod mora prvo biti ujedinjen unutar svojih granica kako bi uspješno izvršio bojne uspjehe na međunarodnoj pozornici. Rat i vanjski neprijatelj, u teoriji, ne bi nužno trebao biti potreban totalitarnom režimu, no činjenica stoji da je svaki od ovih režima temeljen na sukobu, unutarnjem ili vanjskom. Ujedinjenje naroda protiv zajedničkog neprijatelja je jednostavna ideja koja se prakticirala bezbroj puta u povijesti čovječanstva. Definiciji dodajemo još jednu svrhu; izražaj moći. Vladar se mora pokazati snažim, i nema boljeg načina od prikaza nadmoći nad državnim neprijateljem – pobjeda je, naravno, nadalje osigurana stvaranjem iluzije vlastitog neprijatelja.

Nasilje, u kontekstu ovog rada, stoga definiramo kao jedan od osnovnih aspekata čovječje prirode, instinkt rođen iz straha i ambicije kojeg totalitarna vladavina uveličava i koristi u oblicima, ponajprije u oblicima političke represije i generalne agresije u svrhe ostvarenja svojih ciljeva. Nasilje pregledavamo implicitno kroz cjelinu rada i eksplicitno u određenom poglavlju.

¹² Davenport, 05.09.2018.

2. UMIJEĆE IZMIŠLJENOG NEPRIJATELJA

U našoj definiciji terora i mete na koju se odnosi, označili smo dvije ciljane publike: stanovništvo unutar granica totalitarne države, i ostatka svijeta, vanjskih promatrača totalitarne zajednice. Nepobitno je važnije vlastito stanovništvo; totalitarnom vladaru od iznimne je i neupitne nužnosti pridobiti odanost i potporu vlastitog stanovništva. Ono mora biti ujedinjeno kako bi se vršio rat na ostatku svijeta. Kao najbolji primjer možemo uzeti Jugoslaviju na vrhuncu snage; tko je voljan sukobiti se protiv ujedinjene zemlje koja je spremna podići osam milijuna viskoobučениh ljudi, koji su navikli na rat, i koji su za njega spremni, pod oružje?

Ostalo stanovništvo Zemlje nije nužno „preplašiti“ pojavom snage, no dodatni je beneficij i prilika koju nije mudro propustiti. Ideja koja stoji iza tog mentaliteta je jednostavna, i primjenjiva na mikrorazini: ukoliko je čovjek velik i snažan, smanjuje se vjerojatnost da će ga netko napasti. Ukoliko je taj isti čovjek viđen kako vrši nasilje i okrutnost nad drugima, taj isti strah raste i spomenuta vjerojatnost se nadalje smanjuje, dok vjerojatnost da će drugi ljudi podilaziti tom čovjeku kako bi izbjegli njegovu veliku i beščutnu agresiju raste. Primjer Jugoslavije spomenut u prvom paragrafu ovog poglavlja vrijedi i za kontekst ove ideje.

Kako bi teroručinkovito bio iskorišten kao oruđe vlasti, objašnjavamo nadalje oblike ekspresije terora, unutrašnje i vanjske. Stanovništvo totalitarne zajednice vladar u ovom slučaju dijeli na potrebno i nepotrebno – potrebno, koje će biti iskorišteno, mobilizirano, nagrađeno i uzdignuto, i nepotrebno, koje će biti odbačeno i osuđeno na uništenje kroz djela i procese represije. Ako uzmemo primjer nacističke Njemačke, očito je da je idealna arijevska rasa uzdignuta, dok su Židovi i ostali inferiorni pripadnici ljudske rase odbačeni.¹³ Kako bi ujedinio tadašnji njemački narod, Adolf

¹³ Objasnjeno u uvodu; podjela na 'više' i 'niže'; vidi poglavlje O Nasilju i Opravdanju Žrtve za interpretacije u kontekstu rasizma.

Hitler stvara dvostruku iluziju zajedničkog neprijatelja. Sličan je slučaj sa Staljinom, koji također u svrhe velike obmane izvršava političku represiju.

Početak 30-ih godina prošlog stoljeća, meta Hitlerove represije jesu Židovi i boljševici. Poznat po vještom govorništvu i mudroj propagandi, on osuđuje „neprijatelje“ svoga naroda, apelirajući prvobitno na njegovu ugroženost i nesigurnost. Iz članka Mije Nikića *Psihološka analiza totalitarizma* izdvajamo:

„Svaka vlast, a osobito totalitarni režimi iskorištavaju propagandne pozive za postizanje svojih ciljeva. Ti se pozivi odnose na obećanje neke koristi ili uklanjanje ugroženosti. (...) Prizivanje na psihološku korist obećaje povećanje osjećaja vlastite vrijednosti. Prizivanje na ugroženost i nesigurnost susreću se često u političkoj i ideološkoj propagandi. (...) Prizivanje na popularnost događa se onda kada se propagandna poruka šalje kroz usta ili preko lica neke popularne osobe.“¹⁴

U Hitlerovoj Njemačkoj neprijatelj je bio veoma specifičan i jasno izražen, i ne samo da je apelirao na ugroženost i nesigurnost naroda, već ju je i sam stvarao. U plodno tlo što je bila Njemačka u periodu kratko nakon devastirajuće gospodarske i kulturalne krize, on je posijao sjeme svojeg režima, gradeći na potisnutim idejama o državnim neprijateljima poput Židova i komunista. „poraz su objašnjavali izdajom komunista, socijalista, Židova i korumpiranih političara.“¹⁵ „Nakon čistke Röhmovihsljedbenika Hitler je sebi dao oduška slijedećim krvožednim riječima: „To su zvjeri, zločinci, zavjerenici, izdajice, trovači bunara – krvavo ih i brzo uništite, ustrijelite ih, spalite te čireve do golog mesa, šćepajte ih nesmiljeno.““¹⁶

Kao komentar na Nikićevo „prizivanje na psihološku korist“ moramo reći da „povećanje osjećaja vlastite vrijednosti“ nije nešto što se eksplicitno obećava u Hitlerovoj propagandi. Uzdizanje rasno čistog njemačkog naroda i same nacije kao najveće na svijetu se jasno izražava, no psihološka korist je nešto što je veoma tanko implicirano. Umjesto izraženog obećanja, ona je zapravo rezultat izvršenja Führerovih zamisli i odredba. „To su zvjeri,“ rekao je, „krvavo ih i brzo uništite.“ I kada su odredbe poslušane i izvršene, kada je neprijatelj – niži od ljudskog bića – uništen i spaljen, tada Nijemac osjeća pripadnost. Tada ga ispunjava zadovoljstvo i prihvaćanje. Tada je dio ujedinjene nacije, i spreman boriti se protiv svih neprijatelja

¹⁴Nikić, 49-62.

¹⁵Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2012., 294.

¹⁶Overy, 179.

svog naroda – a istovremeno to ispunjenje duguje vođi, koji ga je poveo na taj put i uzdignuo nad ostatkom svijeta.

Nadalje, spominje se „prizivanje na popularnost.“ U članku, Nikić kao primjere tih popularnih osoba navodi glumce ili glazbenike, nekoga tko je *celebrity*. Hitler je, u skladu sa idejom kulta ličnosti prisutnim u većini diktatura 20. st. bio točno to. Njegova se slika i prilika nalazila na raznim plakatima, razglednicama te javnim mjestima općenito. Prosječnom Nijemcu tadašnjeg vremena Hitler je poznat.

Jasno stoga zaključujemo iz priloženog da je državni neprijatelj, i unutarnji i vanjski, sasvim potreban za ujedinjenje naroda te pozivanje istoga na djelovanje. Ideja o tom neprijatelju je, naravno, u većinskom dijelu potrebna fabrikacija vlasti – još jedan u nizu manipulacija osmišljenih u svrhe učvršćivanja kontrole nad narodom i održavanja vlasti.

2.1.ZAKONSKI TEMELJINASILJA

Radi uvida u praksu političke represije unutar totalitarnih režima, moramo izložiti narav i proceduru njihovih izvršavanja, obrazložiti njihov proces. Naravno, svaka, pa čak i totalitarna država ima ustav i pravosudno tijelo. Prijelaz države na totalitarnu vlast potrebno je zakonski opravdati. Lako je vladati silom, no takav princip stvara previše neprijatelja i otvara previše rupa u planu vlasti, previše prilika za izrabljivanje i sigurnu propast. Nastavak poglavlja tiče se zakonskih temelja Hitlerove represije.

Godina 1933. obilježava pravi početak Hitlerovog uzdignuća na poziciju njemačke vlasti – Hindenburg ga proglašava državnim kancelarom¹⁷. U tom prijelaznom periodu vlasti i začecima totalitarnog režima – ne istinitog, apsolutnog totalitarnog režima, naravno – u kakvog će se Njemačka pretvoriti kroz deset narednih godina, pravosudni je sustav još uvijek bio neovisan. Prvi naleti i izvršenja represije, dakle, u tom početnom stadiju Hitlerove vladavine, bili su ilegalni. Naime, bazirali su se na osvetničkoj politici. Važno je spomenuti da se Hitlerova propaganda nasilja i uništenja državnih neprijatelja na generalnim razinama bazirala na ideji osvete. „Krilatica

¹⁷Dirlmeier Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999., 216.

Hitlerove represije bila je „osveta“; osveta ne samo zbog židovske i socijalističke izdaje Njemačke 1918. godine – sukladno notornoj ideji o „nožu u leđa“ – već i zbog svih neprijatelja pokreta i izdajica nove Njemačke. Politička represija nije bila zamišljena kao nešto sveobuhvatno; neprijatelj je bio jasan i isključen.“¹⁸

Spomenuti su prvi naleti represijskog nasilja izvršeni, dakle, u svrhe osvete od strane Nationalsocijalističke stranke i SA.¹⁹ SA je nadalje osnovao zatvoreničke logore za svoje žrtve, kao i 'centre za ispitivanje' u kojima su zatvorenike „zvjerski mučili“.²⁰

Kako je vrijeme prolazilo, nasilje je nacističkog pokreta počelo dobivati službeno pokriće; „nasilje sa službenim odobrenjem države, i , u naposljetku, u institucionaliziranu državnu represiju.“²¹ Dana 27. veljače 1933. godine dolazi do famoznog požara u Reichstagu²², za kojeg se sumnja da je bio djelo Hitlera samog, točnije Goebbelsa. Već sljedećeg dana Hitler koristi situaciju kako bi ozakonio svoju ideju političke represije i napravio još jedan korak prema apsolutnom, totalitarnom režimu: „28. veljače, 1933, dana nakon požara, Hitlerova diktatura počinje izdavanjem odredbe „za zaštitu ljudi i države,“ kojom uklanja svu ustavnu zaštitu političkih, osobnih i vlasničkih prava.“²³

Osim očitog, uredba je također osigurala mogućnost izvršenja smrtne kazne za određene zločine, također namijenjena „i atentatorima na državne dužnosnike, osobama koje su poticale na ubojstvo ili „o tome razgovarale s drugim osobama“; ista je kazna bila predviđena za kažnjiva djela protiv javnog reda počinjena oružjem i za otmicu talaca u političke svrhe.“ Nadalje, krajem trećeg mjeseca iste godine donesen je Zakon o smrtnoj kazni, koji je „dopuštao njenu retroaktivnu primjenu na zločine počinjene prije 28. veljače.“²⁴

Pritom, kako bi upotpunio svoje zakonske ovlasti i uništio svaku šansu ikakvog pozivanja na legalnu oporbu, Hitler čini sljedeće: „Skup pravnih instrumenata potrebnih za nametanje političke represije dopunjen je s još dvije uredbe koje su

¹⁸ Overy, 179.

¹⁹ Sturmabteilung, u prijevodu Napadačka divizija, zvani jurišnicima i smeđokošuljašima bili su paramilitarna organizacija čije su metode nasilja i terora igrale ključnu ulogu u Hitlerovom dolasku na vlast. Vidi: „SA Nazi Organization“, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/SA-Nazi-organization>, 07.09.2018.

²⁰ Overy, 186.

²¹ Isto, 179.

²² Dirlmeier, 216.

²³ „Reichstag Fire“, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Reichstag-fire>, 07.09.2018.

²⁴ Overy, 187.

donesene po hitnom postupku 21. ožujka. Prva se odnosila na „zlonamjerna naklapanja,“ širenja defetizma ili demoralizacije, klevetanje političkih ličnosti ili stranke, ili primjedbe koje bi mogle izazvati „vanjskopolitičke teškoće.“ Ta je uredba 20. prosinca 1934. godine zamijenjena novim „zakonom protiv podmuklog klevetanja države i stranke za zaštitu stranačkih odora,“ koji je omogućivao i uhićenje osoba koje neovlašteno nose odore ili im se izruguju. Za ta kažnjiva djela, koja s neodređenom formulacijom trebala spriječiti svaku javnu političku kritiku, bile su predviđene duge zatvorske kazne ili, u krajnjim slučajevima, smrt.“²⁵

Što vidimo iz priloženog? Ponovo se vraćamo na ideju fabrikacije neprijatelja s požarom u Reichstagu. Ukoliko je taj slučaj uistinu bio Hitlerov potez – čija je vjerojatnost povećana činjenicama da to odgovara Hitlerovom prijašnjem i kasnijem profilu tendencije ka fabriciranju prijetnje u svrhe manipulacije – vidimo još jedan potez u nizu manipulacijske mreže obmane naroda. Ukoliko Hitler nije skrivio požar, i pretpostavimo da je krivac Marinus van Der Lubbe, Nizozemac kojeg su okrivili za zločin i kasnije vješali 1934. na temelju Hitlerove odredbe o retroaktivnoj smrtnoj kazni²⁶, situacija svejedno ostaje primjer fabrikacije neprijatelja, kako je Hitler već sljedećeg dana zatražio od predsjednika Hindenburga „izvanredne ovlasti radi suzbijanja prijeteće komunističke revolucije,“²⁷ koju u svakom slučaju Der Lubbe nije predstavljao te koja vrlo vjerojatno nije postojala.

Hitler je dakle iskoristio nepostojećeg, izmišljenog neprijatelja u svrhe provedbe zakonskih odredba koje su utemeljili njegovu vlast te postale temelj njegove diktature, a i intenzivne političke represije koja je slijedila – također je tim činom u neku ruku ozakonio prijašnje represivne aktivnosti svojih sljedbenika.

Uočimo također i važnost odredbe 1934. godine, „zakon protiv podmuklog klevetanja države i stranke za zaštitu stranačkih odora,“ kojim sprječava javnu kritiku svoje ovlasti. Ako razmišljamo o odnosu grupa, i hipotetskom, potencijalnom autoritetu kojeg svaka od tih grupa drži – naravno, razine kojeg variraju – koliko pati autoritet vođe jedne od tih grupa, a i grupe u cijelosti, ako članovi, tj. podređeni, javno i vidljivo kritiziraju vodstvo u prisutnošću drugih grupa? Ta prva grupa, naravno, gubi autoritet i postaje, u očima drugih grupa, slaba. Kroz nasilje, kroz strah od kazne za prijestup,

²⁵ Isto, 188.

²⁶ „Reichstag Fire“, 07.09.2018.

²⁷ Overy, 186.

Hitler je spriječio svoje podređene, svoje podanike, od javnog klevetanja, od kritiziranja i blaćenja njegovog pojma. Ostao je jak, snažan u očima promatračkih grupa, a i u očima svojih podređenih. Na kraju krajeva, snažnog je vođu lakše slijediti - točnije, lakše je sebi opravdati službu snažnog gospodara.

2.2. REPRESIJA U PRAKSI HITLEROVOG REŽIMA

Odredbama spomenutim, objašnjenim i interpretiranim u prijašnjem poglavlju Hitler je stvorio temelj za slobodno izvršavanje represije nad „državnim neprijateljima,“ u kontekstu također navedenog ranije u ovom tekstu. U nastavku izložimo Hitlerovo građenje i nadograđivanje aparata političke represije te pratimo nj. izvršni proces i rezultate.

21. ožujka 1933. godine uvode se posebni sudovi, iliti *Sondergericht*, kao još jedno oruđe državnog aparata u svrhe uništavanja unutrašnjeg otpora i progona „državnih neprijatelja.“ Saznajemo da „ti sudovi nisu bili potpuna novina: u razdoblju od 1919. do 1923. bili su osnovani posebni sudovi za rješavanje političkih nemira. (...) Posebni su sudovi mogli raditi brže, preskočiti uobičajene postupke obrane i ograničiti mogućnost priziva. Do 1935. osnovano je ukupno 35 takvih sudova u cijelom Reichu. Vrhovni posebni sud osnovan je 24. travnja 1934., sa sjedištem u Berlinu, za najozbiljnije slučajeve izdaje. Narodni sud (*Volksgerichtshof*) došao je 1936. pod nadležnost Otta Thieracka. (...) Nemilosrdan i neumjeren, Thierack nije poštivao tradicionalni pravni sustav. U njegovim je rukama Narodni sud postao sredstvo uskogrudne političke pravde.“²⁸

Ponovo se nazire Hitlerova težnja da „ozakoni,“ rekli bismo, svoju vlast i političke progone neprijatelja. Čini se da koliko god ekstreman vladar bio u svojim idejama, barem najtanji privid pravnog, legalnog postupka potreban je za osiguranje – u vladarevom umu, ako ništa drugo – podrške nacije, od običnih civila do vojnih časnika. Posebnim je sudovima stvorio organ vlasti koji na zakonskoj bazi pravno smije odrediti uništenja koga god vlast smatra neprijateljem.

U par brzih poteza stvorena je zakonska mreža koja podržava izvršenje represije i progon svih državnih neprijatelja. Sljedeći očiti korak je, naravno, stvaranje suda

²⁸ Overy, 188.

vlasti koje će izvršavati sam fizički progon spomenutih neprijatelja, koje će usaditi strah u kosti tih zločinaca i predstavljati oštru, odlučnu i nepokolebljivu narav Hitlerove vlasti. Hermann Wilhelm Göring, tadašnji Pruski ministar unutrašnjih poslova, odvaja političke i obavještajne postrojbe od regularnih pruskih policijskih snaga, ispunjava njegove redove tisućama sljedbenika nacističke ideologije i organizira ih pod svojim vodstvom 4. travnja 1933. kao Gestapo, iliti *Geheime Staatspolizei*, tajna državna policija.²⁹

Gestapo unutar godinu dana, točnije 20. travnja 1934. godine dolazi pod kontrolu Henricha Himmlera, sa sjedištem u Berlinu.

O naravi Gestapoa je rečeno sljedeće: „Djelatnost političke policije nije bila gotovo ničim ograničena, pa ni slučajevima nestručno vođenog postupka. (...) Za razliku od sovjetskog sustava, u kojemu je NKVD (Narodni komesarijat unutrašnjih poslova) imao kontrolu nad Odjelom za državnu sigurnost u doba najveće državne represije, njemačko je Ministarstvo unutarnjih poslova sve više, korak po korak, gubilo nadzor nad sigurnosnim aparatom. U veljači 1936. godine usvojen je novi zakon o Gestapou, koji je tajnu policiju potpuno oslobodio svake službene pravosudne provjere i dopuštao joj da pravomoćno odluči tko je politički delikvent i što je politički zločin. (...) Ubrzo nakon izbijanja rata, cijeli je aparat unaprijeđen na razinu ministarstva pod nazivom Glavni sigurnosni ured Reicha³⁰(...) Jedan od prvih poteza RSHA-a odnosio se na objavljivanje smjernica koje su Gestapou dopuštale da pritvori i pogubi ili uputi u logor svaku osobu okrivljenu za slabljenje ratnih napora bez sudskog postupka. U tom je trenutku sigurnosna policija dobila neograničeno i službeno pravo na ubijanje svojih žrtava. (...) Gestapo je 30. lipnja 1943. dobio dodatno pravo na odlučivanje treba li bilo koji kriminalni ili politički optuženik doći na sud ili se mora smjestiti u logoru, no u tom stadiju takve su pravne finese postale nevažne s obzirom na neograničenu moć sigurnosnih službi u borbi protiv, prema Himmlerovim riječima, „prirodnog neprijatelja, međunarodnog boljševizma, pod vodstvom Židova i masona.“³¹

Ranije u tekstu spomenuli smo činjenicu da Hitlerov režim nije u potpunosti bio totalitaristički, kao što definicije totalitarizma nalažu, da je bilo oporbe i nesavršenog

²⁹ „Gestapo“, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Gestapo>, 07.09.2018.

³⁰ Reichssicherheitshauptamt, RSHA.

³¹ Overy, 190-191.

uređenja unutarnjeg aparata, da nije uspio apsolutno iskorijeniti sve protivnike svoje ideje. Naizgled kontradiktorno tome, u ovom smo i prijašnjem poglavlju izložili načine, zakonske odredbe, stvaranja organizacija i preuređenja unutrašnje vlasti prema neosporivom izvršavanju ambicija i osobnih želja vladara, kakve god one bile. Zakon je omogućavao Hitleru i njegovim silama da sudi svakome tko je interpretiran kao neprijatelj te je stvorena infrastruktura koja će djelovati čak i slobodna od zakona u svojim postupcima. Hitler je stvorio državno uređenje gdje je on sam apsolutna vlast, i gdje nitko i ništa ne sputava njegove odluke.

Također se postavlja pitanje uspješnosti represivnog aparata. Kako je moguće da je Gestapo uspješno funkcionirao sa samo 20.000 zaposlenih na 68 milijuna stanovnika?³² Odgovor, naravno, nalazimo u njihovim metodama.

„U Njemačkoj, Gestapo se uvelike oslanjao na prokazivanje. (...) Prema gotovo svim istraživanjima operativne djelatnosti Gestapoa, 50 do 70% svih slučajeva temeljilo se na prijavama. Sami istražitelji općenito su otkrivali manje od 10% evidentiranih slučajeva.“³³

Na što ovo ukazuje? Čak i ako uzmemo u obzir da su operacije Gestapoa bile u veliku ruku neetične, da je Gestapo napadao, većinskim djelom, fabricirane neprijatelje države, da je dobar dio tih prijava lažan, ili neutemeljen, vidimo da je narod podržavao represiju.

Ideja državnih neprijatelja, od Židova koji izdaju i onečišćuju njemački narod, do komunista koji ga žele srozati, do stranaca koji „otimaju“ njemačke žene i „zagađuju“ potomstvo, do seksualnih prijestupnika koji narušavaju dobro ime i čast naroda, usađena je u srž ciljane publike, u kosti odanog Nijemca koji u ovom trenutku podržava režim. On, naravno, kroz prijavljivanje neprijatelja ostvaruje pripadanje. On tim činom služi državi. Ne samo to, već se i iskreno boji neprijatelja koje mu je vlast otkrila. Te fabricirane vrijednosti uzeo je kao svoje. On strahuje od Židova i komunista i homoseksualaca; oni su postali, kroz propagandu vladara, njegovi neprijatelji. Narod je u nacističkoj Njemačkoj prihvaćao represiju, s dobrim razlogom.

³² Overy, 210.

³³ Isto, 213.

3. O NASILJU I OPRAVDANJU ŽRTVE

U modernom svijetu 21. stoljeća nasilje se nastoji iskorijeniti iz svakodnevnice civiliziranog društva. Većina suvremenih ljudi želi odbaciti ovaj drevni instinkt – nasilju se protive i isto nastoje ne prakticirati - zbog veoma jednostavnog razloga: u kontekstu današnjeg društva, on je nepotreban i nepoželjan. Nasilnici su, u okvirima današnjice, devijanti koji žive na marginama društva. Ološ i kriminalce koji ne uspijevaju u procesu socijalizacije – ili, možda preciznije, asimilacije – nastoji se ukloniti iz društva poput neke vrste malignog tumora. Oni su bolest korpusa modernog društva, trulo tkivo koje apsolutno mora biti odstranjeno. No unatoč tome, unatoč globalnom smanjenju nasilnih zločina, oni i dalje opstaju. Ljudi i dalje otimaju, napadaju i ubijaju. Svijet organiziranog kriminala, kao mnogo divlje mjesto, zastarjelo u idealima, podržava tradicionalne ideje nužnosti nasilja; štoviše, ekspresija se nasilja potiče.

No poricanje i odricanje ovog primalnog instinkta fenomen je 21. st. Čovjek ratuje od kada zna za sebe. Kako bi ostvario svoje potrebe, sukobljava se s prirodnim silama, sa zvjerima u obliku bića niže inteligencije i više – u najdestruktivnijem obliku nasilja, za društvo i okolinu, sukobljava se s članovima svoje vrste. U mitovima mržnje, Švob piše: „Ali je još znatno ranije Thomas Hobbes (1588.-1679.), engleski filozof, učio kako je čovjek po prirodi egoist, te je čovjek čovjeku vuk, i tu vlada rat sviju protiv svih.“³⁴ Od ranih početaka čovječanstva, nasilje je bilo jedan od ključnih dijelova života.

Moramo ubiti kako bismo jeli meso – lovimo i ubijamo životinje radi prehrane. Susjedno pleme želi preuzeti naše lovište nakon što su iscrpili vlastito – dižemo oružje protiv njih u obrani svog teritorija, ubijamo ih kako oni ne bi ubili nas. Razvijamo kompleksnije društvo, udružujemo se s drugim plemenima i gradimo veći broj nastambi, kreiramo prve gradove; gradovi drugih zajednica prepadnuti su našim naglim rastom te nas napadaju iz straha budućih pohoda – branimo se i ubijamo ih, nakon pobjede palimo njihove gradove, otimamo im resurse i bogatstva te uzimamo njihove ratnike kao svoje, žene i djecu kao roblje. Naše društvo širi se i raste, no sa povećanim brojem stanovništva dolazi do manjih nesuglasica; jedan građanin

³⁴Švob, 22.

napada drugog jer mu je oteo stoku, neki građanin nabada drugog na mač jer mu je zaveo ženu. Kako zajednica raste, uska priroda prošlosti nestaje i stvaraju se manje (i manje povezana) grupe unutar cijelosti naše. Zbog manje povezanosti dolazi do manjeg nadzora, manjeg straha od posljedice – ljudi su voljniji kršiti društvene norme; krađu, ubijaju, siluju. Devijante je potrebno kazniti kako bi se spriječilo širenje kaosa i propada zajednice; zločince kažnjavamo zatvorom, sakaćenjem i smrću. Društvenim promjenama izazvanim porastom broja stanovništva i širenjem civilizacije dolazi do rasta u nasilju.

Kao što smo ustanovili, nasilje Hitlerove nacističke Njemačke u međuratnom se periodu bazira na represiji, unutaršnjeg progona „nepodobnika“ u svrhe državnog aparata. No sigurno nije bilo lako narodu opravdati toliki broj žrtava, unatoč mudrim zakonodavnim potezima u svrhe državnog, političkog opravdanja. Potrebno je više, potrebno je uzdignuti i proširiti ideologiju kojom bi narod trebao biti opčinjen, i tu ekspanziju nalazimo u znanosti, u obliku rasizma.

„Rasizam je dakle, ideologija temeljena na vrijednosnom razlikovanju vrsta, tj. na 'više vrijednim' i 'manje vrijednim' rasama. Prema tom pseudoznanstvenom gledanju biološka rasna svojstva determiniraju kulturu i povijesni razvoj pojedinih naroda. To učenje dovodi u praksi do obespravljanja, progona i istrebljivanja tzv. 'nižih' rasa.“³⁵

Veoma jednostavno: neprijatelji su oni različiti od nas. I kako ćemo moralno opravdati sistematsko uništenje svih aspekta tih neprijatelja? Ta oni su niža bića, očito, i prirodno je da ih pokorimo i, ukoliko je potrebno, uništimo.

Kroz niz pseudoznanstvenih „činjenica“ Hitler osuđuje neprijatelja kojeg je sam fabricirao, istovremeno uzdižući vlastiti narod – dio kojeg je potrebno ujediniti i u nj. ponovo probuditi instinkt nasilja – u stvaranju uvjerenja superiornosti. Ako uzmemo ranije istaknutu tvrdnju Thomasa Hobbesa da je „čovjek po prirodi egoist,“ spremnost naroda na nasilje radi očuvanja vlastite superiornosti uopće se ne čini poput nečeg iracionalnog.

No koliko je zapravo u konačnici ideologija uništenja 'nižih' i 'nečistih' oblika korisna? Ako uzmemo u obzir da uništavanjem razlike između slojeva stanovništva eliminiranjem nepoželjnih elemenata postepeno kreiramo 'čistu' i 'naprednu' naciju,

³⁵Švob, 14.

naspram koga ćemo biti toliko uzvišeni? Ostalih svjetskih naroda? Nakon što uništimo njihove nečistoće i ostvarimo svijet genetski savršenih ljudi, tko će nam ostati kao neprijatelj? U idealnoj situaciji odgovor bi bio da će svijet napokon biti čist i da tada započinjemo život u savršenom društvu na „novoj Zemlji.“ Nažalost, povijest je pokazala nasilnu prirodu čovjeka. Lako je pretpostaviti da bi se ponovo stvorio jaz neke vrste, kako bi čovjek opravdao svoj instinkt. U tome leži mana nacističke ideologije 'savršenih bića', o cilju kojeg Hitler spominje kada kaže da je „raspoloženje naroda bilo uvijek samo izraz onoga što se odozgo utuvaluje javnom mišljenju.“³⁶ Raznolikost između slojeva i pojedinaca je ljudskom društvu apsolutno potrebna. Čak je moguće i reći da je taj jaz, to suparništvo s drugim članovima vrste temelj našeg evolucijskog razvoja. Ono nas vuče, i na nj. temeljima stoji ljudsko društvo kakvog danas znamo.

U konačnici, o prirodi i bezumlju nasilja unutar ljudske naravi valja spomenuti i što je Prokopije napisao o Nikejskom revoltu:

„U svakom je gradu stanovništvo već dugo vremena podijeljeno u Plave i Zelene frakcije; (...) I bore se protiv svojih protivnika neznajući zbog čega se ugrožavaju, no znajući dobro da, čak i ako pobijede neprijatelja, borba, zaključak pitanja biti će za njih da bivaju odmah odnešeni u zatvor, i napokon, nakon iznimnog mučenja i patnje, uništeni. Pa uraste u njima protiv drugog čovjeka neprijateljstvo bez uzroka, i koje nikada ne prestaje ili nestaje, jer ga ne sputavaju veze ni braka ni prijateljstva, i slučaj ostaje isti iako su ti različiti u bojama braća ili rod bilo koje vrste... Ja, što se mene tiče, ne mogu ovo nazvati ničim drugim već bolesti duše...“³⁷

³⁶Švob, 33.

³⁷Procopius, *History of the Wars I*, Macmillan, New York, 1914. 219-230.

3.1. STRAH I PRILAGODBA

Krajem smo prethodnog poglavlja načeli temu koja se javlja u većini ovoga teksta. Kako i zašto stanovništvo zapada pod obmanu totalitarne vlasti? Kako, nadalje, uspijeva prihvatiti i sebi opravdati političku represiju, progon ljudi koje su do maloprije smatrali susjedima? Kako dolazi do tolikog preokreta unutar uma jednog čovjeka, da je život pod apsolutnom opresijom osobnih prava i slobode prihvatljiv, pa čak i poželjan? Odgovor pokušavamo naći u psihologiji.

Ukoliko razmišljamo o ponašanju grupa koje teži ka istim rezultatima, u ovom slučaju većina njemačke populacije koja uistinu podržava Hitlerov režim i prijavljuje „državne neprijatelje“ Gestapu, jedna od prvih stvari koja pada napamet je pojam konformizma.

Solomon Asch, eksperimentima originalno izvršenim 1950-ih i uspješno repliciranim kasnije, ukazao je na fenomen kojeg danas poznamo kao 'konformizam.' U originalnom eksperimentu, ispitaniku je pokazana zagonetka kao što vidite na priloženom dijagramu: Koja je, od linija A, B i C iste veličine kao linija X? Kao čitatelj, razmislite o odgovoru.³⁸



³⁸Asch, S. E., „Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority“, *Psychological Monographs*, 1956., 70.

Kvaka je u tome da je ispitanik stavljen u prostoriju s određenim brojem drugih ljudi za koje je također rečeno da su ispitanici, dok su u stvarnosti glumci – jedini pravi ispitanik, onaj na kojemu se vrši eksperiment, posjednut je na kraju reda. Svaki od „ispitanika,“ jedan za drugim, odgovara na pitanje, no kao odgovor daju C, odgovor koji je očito netočan. Rezultat je sljedeći:

Tri četvrtine ispitanika daloje krivi odgovor koji se slaže s većinom, barem jedanput. Jedna trećina ispitanika konformirala se u više od 50 % slučajeva . Prije interpretacije ovih podataka, ponudit ćemo dodatne rezultate Bonda i Smitha (1996), koji su meta-analizom više od 100 replikacija ovog eksperimenta zaključili da konformizamispitanika raste snažno u prisustvu do 3 lažna ispitanika, ali ne raste istom snagom daljnjim povećavanjem broja ispitanika.³⁹

U dodatku, dodavanje jednog „ispitanika“ koji ponudi treći rezultat, konformizam drastično pada. No, u slučaju da se taj isti ispitanik „vrati“ na stranu ostalih lažnih ispitanika, konformizamponovo raste istom brzinom kao i prije. Konzistentno kroz sve eksperimente, grupe u kojima su isključivo žene konformiraju se u većim postocima nego grupe isključivo od muških članova. Također, važno je napomenuti da je konformizam manji u jednostavnim eksperimentima baziranim na dijagramima poput onog priloženog ranije.

Iako je gotovo nemoguće vršiti eksperimente na razini tisuća ili milijuna ljudi u repliciranim uvjetima Hitlerove Njemačke, nije pogrešno zaključiti da ljudi pokazuju težnju ka prilagođavanju masi. Razgovori nakon eksperimenta pokazali su da iako je većina ispitanika tvrdila da nije uistinu vjerovala da je konformirajući odgovor koji su dali točan, neki su izjavili da su stvarno mislili da je.

U članku kojeg smo citirali ranije, „Silenced by Fear“ (2009), koji se tiče straha od autoriteta u poslovnim i organizacijskim uređenjima, o biološkoj podlozi suprotstavljanja autoritetu tvrde, u zaključku: „Tvrđili smo u ovom dijelu da današnji zaposlenici nisu samo biološki pripremljeni da se boje suprotstavljati se autoritetu, već da su i socijalizirani da to čine kroz širok spektar utjecaja koji sežu daleko izvan trenutačnih odnosa organizacijskog ili radno temeljenog autoriteta.“⁴⁰

³⁹Bond, R. i Smith, P. B., „Culture and Conformity: A Meta-Analysis of Studies using Asch's (1952b, 1956) Line Judgement Task“, *Psychological Bulletin*, 119, 1996., 111-137.

⁴⁰„Silenced by Fear“,08.09.2018.

Nadalje, Ana Martinjak Ratej u svojim Apokaliptičnim elementima tvrdi da: „Oblik kazne u totalitarnim režimima, koji je zapao odbačene, čini trenutačni strah i nesigurnost intenzivnijima, posebice jer ga u početku nije moguće razumjeti.“⁴¹ Objasnili smo, ranije, pojam ujedinjenja protiv zajedničkog neprijatelja, no mora biti napomenuto da su to „do maloprije,“ tako reći, bili susjedi i kolege ljudi od kojih se traži da ih progone. Naravno da čovjeka u tom trenutku zapadne strah u obliku misli koja kaže „može li se to desiti meni?“ U tom trenutku ulazi propaganda koju smo također spomenuli ranije, apeliranje na vlastitu korist, nagon za afirmacijom identiteta kroz korisnost društvu i režimu. U prošlom smo poglavlju govorili o održanju izlike – opravdanja, širina koje je Hitlerova ideologija superiornijeg čovjeka morala doseći kako bi konzistentno nudila opravdanje. Kao daljnje opravdanje ili objekt poticanja masovne deluzije nudimo preuzimanje židovskih „bogatstava“ prije i tijekom rata. „Tko to doista želi znati, najprije mu mora biti jasno kako su Nijemci financirali Drugi svjetski rat. Gotovo svagdje u Europi gdje se provodila arijanizacija dotični državni ili okupacijski aparat likvidirao je vrijednosti židovske imovine.“⁴² Ostatak knjige razrađuje Njemačku praksu pljačke tijekom ratnih zbivanja. Plaće njemačkih vojnika bile su više nego zadovoljavajuće, kako saznajemo iz sljedećeg izvatka:

„Svakom se njemačkom vojniku vojnom poštom moglo službeno doznačiti dodatnih pedeset Reichsmaraka mjesečno, a ubrzo i stotinu. Za Božić se moglo slati dvjesto Reichsmaraka, „kako bi se vojnicima pružila prilika da kupe barem uobičajene božićne poklone.“ (...) Za Nizozemsku je vrijedio dodatni iznos od tisuću RM (današnjih 10,000€) koji se svakom vojniku, ako je njime raspolagao, mogao poslati kao novac za troškove.“⁴³ Stanovništvu se konzistentno dopušta opravdanje u obliku vlastitog uzdignuća. Ispitanik totalitarne vlasti, unatoč strahu, vjeruje u svoju važnost unutar sustava, a spomenuti strah oblikuje se u negativni instinkt koji priječi izdaju i misli nezadovoljstva. „Onaj prosječni pojedinac, koji je adaptiran takvom društvu, konformistički i oportunistički podržava nazadne činioce takvog društva, i omogućuje njihov opstanak, a zauzvrat postoji za njega nada i mogućnost da će se lakše uspeti na njegovoj ljestvici.“

⁴¹Ratej, Ana Martinjak, „Apocalyptic Elements and Fear in Totalitarian Regimes“, *Disputatio philosophica : International Journal on Philosophy and Religion*, Vol.14 No.1, 2012., 49-57.

⁴²Gotz, Aly, *Hitlerova socijalna država*, Fraktura, Zagreb, 2005., 209.

⁴³Isto, 115.

U skladu s ovom idejom o kolektivnom konformizmu izraženom na nacionalnoj razini, Lefort u svom Pojmu Totalitarizma kaže: „Ideje zadobivaju konzistentnost tamo gdje ljudi vjeruju zajedno, prilagođavaju se jedni drugima u organizaciji.“⁴⁴

Zašto je došlo do prihvaćanja ideje represije, ili samog totalitarnog režima kojeg je Hitler uzdigao iz pepela Prvog svjetskog rata? Kako je toliki broj ljudi uspio biti obmanut ka prihvaćanju takvih horora izvršenih nad bezbroj ljudskih duša? Odgovor se čini, ili barem onaj koji se nazire iz priloženog, u suštini jednostavnim. Ljudi su bića konformizma, kada djeluju kao grupa. Individua se gubi te se preuzima grupni identitet s grupnim idealima. Uz to je državni aparat apelirao na osnovne ljudske želje i potrebe za vlastitom afirmacijom i kroz ekonomski boljitak. Aschov eksperiment pokazuje da je lakše obmanuti grupu ljudi nego individualca, čak i ako znaju, negdje duboko u sebi, da je to što čine krivo. Čak i ako znaju da će ih koštati, iako je češće slučaj suprotno: „Sve što učvršćuje postojeće stanje je ispravno, pa i moralno, sve ono što dovodi u sumnju i nesigurnost, nemoralno je. (...) Najtragičnija pojava u takvu društvu jest to što žrtva manipulacije najčešće nije svjesna svog položaja, pa čak i vjeruje da djeluje po svojoj volji, slobodno, i utječe opet povratno svojom manipulacijom na druge.“⁴⁵

⁴⁴Leforte, Claude, „Pojam totalitarizma“, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol.48 No.3, 2011., 210-299.

⁴⁵Švob, 17.

ZAKLJUČAK

Europa gori. Iz pepela Prvog svjetskog rata uzdižu se novi poreci, među njima najzapamćeniji od modernih totalitarnih režima, nacistička Njemačka predvođena Adolfom Hitlerom. Svrha je rada bila, kao što je navedeno u uvodu, analizirati elemente totalitarne vladavine, terora, nasilja i represije kao podelement terora te ekspresiju nasilja, načine na koje su se manifestirali i izvršavali unutar Hitlerovog totalitarnog režima, i ustanoviti njihovu stvarnu efikasnost i razumnost.

Rad se centrira na ideji represije kao aspekta terora, tj. straha kojeg je koristio državni aparat i ekspresiji nasilja, korištenog u svrhe olakšanog ujedinjenja naroda pod upravom totalitarnog režima. Naime, kao što je ukazano, Hitler je kroz ekstenzivneobmane i manipulacije (zadirući čak u znanstvene sfere) fabricirao ideju državnog neprijatelja – pa čak i nacionalnog neprijatelja, ako uzmemo u obzir nacističke tvrdnje o uzvišenosti Njemačkog naroda i ideologiji koju su usadili u naciju pod svojom vlasti - od komunista do Židova do ostalih nepodobnih i 'nižih', kako bi ujedinio narod i olakšao tranziciju na svoju autokratsku, totalitarnu vladavinu. Definiran je totalitarni režim, posebno u kontekstu cilja nj. vladara, tj. ostvarenje osobnih ambicija, potom je definiran totalitarni vladar i pojmovi terora, nasilja i represije.

Spomenuti su pojmovi elaborirani i analizirani. Hitler je, kako bi provodio djela političke represije i osigurao vlast nad stanovništvom, proveo zakonske odredbe i reforme, čime je nastojao preobraziti Njemačku u državu svoje apsolutne prevlasti. Organizirao je Gestapo u svrhe progona spomenutih, fiktivnih „državnih (nacionalnih) neprijatelja“, što je uistinu vidjelo veliku uspješnost. Naime, ostatak naroda, kojeg je cilj bilo ukrotiti, ujediniti i spremići za rat, prihvatio je represiju i nasilje kao način života. Prihvatio je fikciju nacionalnih neprijatelja, doprinio njihovom progonu kroz silne prijave Gestapou, bez obzira na agoniju koja je iščekivala njihove nekadašnje susjede, pa čak i prijatelje, i bez obzira na posljedice koje su slijedile njima samima – ustanovljeno je da je postojala vjerojatnost da su znali kakav kraj ih čeka, no da su ga ignorirali u svojim deluzijama. U obrazloženju ovog, nama modernim ljudima izrazito neobičnog ponašanja, nude se ideje prividne afirmacije i konformizma kao odgovor. Uistinu, koliko god se neobično činilo, ljudi su voljno, ruku uz ruku koračali u

duševnu propast i divljaštvo, osuđujući uznemirujuće veliki broj članova svoje vrste na uništenje.

O ultimativnoj efikasnosti i razumnosti ovih instrumenata, ovih oruđa totalitarnog režima zaključujemo da je u duhu svog vremena, u plodnom tlu za cvat ideja totalitarizma Hitler, u kontekstu pojedinca bez suvišnih moralnih okova i granica onoga što bi se smatralo etičnim, postupio sasvim razumno. U okviru onoga što današnje društvo smatra normama – štoviše, što je današnje društvo preuzelo kao norme – Hitlerovi postupci djela su manipulativnog „psihopata,“ kako bi laik rekao, koja su skoro isporučili Europu – a i svijet, ako uzmemo u obzir horore što jesu nuklearna oružja – u propast. O efikasnosti njegovih postupaka potrebno je naglasiti da iako su u duhu i kontekstu vremena uistinu bili mudri i efikasni (ne koliko su mogli, no dovoljno za ostvarenje vlasti i ujedinjenje naroda), dugoročno je njihova ideologija apsolutno neostvariva i neodrživa. Nadalje, ukazuje se vječni problem uspješne vladavine – nasljedstvo. Totalitarni režim, za razliku od mnogih drugih oblika vladavine, centrirala svoju moć na veličini vladara. Da je Hitler postupio drugačije i nekako uspio osvojiti Europu, ili čak svijet, postoji zadovoljavajuća vjerojatnost da bi carstvo koje bi, u tom hipotetskom slučaju, ostavio iza sebe doživjelo krizu, a vjerojatno i skori raspad – poput zemalja Jugoslavije u slučaju smrti Maršala Tita.

Ne toliko davno, u korijenima formacije današnjeg društva, u vremenu kaotičnih društvenih i političkih zbivanja, u periodu krize globalnog identiteta kada je svijet stajao na rubu ponora i njime vladalo nepovjerenje i nesigurnost u prospekt budućnosti, slabost ljudskog roda koristi nekolicina ljudi kako bi se uzdigla i ostvarila nadmoć, kako bi širila vlastite interese. Vođeni neiscrpnim silama vlastite ambicije i pohlepe, ovi su pojedinci razderali Europu i njen narod i ostavili iza sebe truli i slomljeni leš.

Ne zvuči li poznato?

LITERATURA

1. Asch, S. E., „Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority“, *Psychological Monographs*, 70, 1956.
2. Arendt, Hannah, *Izvori totalitarizma*, Disput, Zagreb, 2015.
3. Baehr, Peter, „Totalitarianism“, ResearchGate, www.researchgate.net, 05.09.2018.
4. Bond, R. i Smith, P. B., „Culture and Conformity: A Meta-Analysis of Studies using Asch's (1952b, 1956) Line Judgement Task“, *Psychological Bulletin*, 119, 1996., 111-137.
5. Davenport, Christian, „State Repression and Political Order“, ResearchGate, www.researchgate.net, 05.09.2018.
6. Dirlmeier Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999.
7. Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2012.
8. Gotz, Aly, *Hitlerova socijalna država*, Fraktura, Zagreb, 2005.,
9. J.J. Kisk-Gephant, J.R. Detert, L.K. Trevino, A.C. Edmonson, „Silenced by Fear“, Research gate, www.researchgate.net, 08.09.2018.
10. Leforte, Claude, „Pojam totalitarizma“, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol.48 No.3, 2011., 210-299.
11. Nikić, Mijo, „Psihološka analiza totalitarizama“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol.51, 1-2, 1996., 49-62.
12. Overy, Richard, *Diktatori*, Ljevak d.o.o., Zagreb, 2005.
13. „Reichstag Fire“, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Reichstag-fire>, 07.09.2018.
14. Procopius, *History of the Wars I*, Macmillan, New York, 1914. 219-230.
15. Ratej, Ana Martinjak, „Apocalyptic Elements and Fear in Totalitarian Regimes“, *Disputatio philosophica : International Journal on Philosophy and Religion*, Vol.14 No.1, 2012., 49-57.
16. „SA Nazi Organization“, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/SA-Nazi-organization>, 07.09.2018.
17. Švob, Tvrtko, *Milenijski mitovi mržnje*, Durieux, Zagreb, 1995.
18. Warrick, D.D., „Leadership Styles and Their Consequences“, *Journal of Experiential Learning and Simulation*, 3-4, 1981., 155-172.

SAŽETAK

Veliki dio 20. st. obilježio je rast totalitarnih režima, poput SSSR-a i nacističke Njemačke. Vladari su tih sustava kroz razne metode kontrole populacije i manipulacija državnog aparata ostvarili unutar svojih granica skoro apsolutnu moć, centriranu na figuri vladara. Kako bi ostali na vlasti i ostvarili vlastite ambicije koristili su i neke od najvažnijih oružja u svojem arsenalu – nasilje i represiju (kao manifestaciju nasilja) te su profitirali na ljudskoj emociji straha. Represiju, politički progon specifičnih grupa unutar svojih granica – fabriciranog neprijatelja - mudro su iskoristili kako bi ujedinili narod u iščekivanju rata. Njemačka s Adolfom Hitlerom na vlasti već 1933. godine počinje graditi kompleksni aparat državne vlasti kroz zakonodavne odredbe, reforme i konstrukciju državnih instrumenata – primjerice u obliku Gestapoa – u svrhe istrebljivanja unutrašnjeg otpora Hitlerovoj vlasti, a širi se ideologija rasizma, čak i u znanstvenim sferama. Narod, manipuliran propagandom i ostalim metodama koje režim koristi, prihvaća ideologiju koja im se sije u umove; prihvaća ideje vlastite uzvišenosti, prihvaća Hitlera kao apsolutnog vladara i spasitelja, i u konačnici prihvaća fabricirane neprijatelje kao stvarne. To čine iz straha, afirmiranja vlastitog identiteta, osobne koristi i jednostavnog konformizma. Rezultat su njihovog prihvaćanja godine rata, vatre i krvi, strahotekoja se širila svijetom, ostavljajući iza sebe pepeo.

Ključne riječi:totalitarizam, nasilje, teror, represija, strah, Njemačka, psihologija mase.

SUMMARY

A great portion of the 20th century was marked by the rise of totalitarian regimes, such as the USSR and Nazi Germany. The rulers of these nations employed various methods of population control and state manipulation in order to achieve within their own borders a power that bordered on the absolute, focused on and rooted in the ruling figure. To maintain power and advance their personal ambition, they used some of the crucial tools in their arsenal – violence and repression, the latter as a manifestation of violence, and profited on the base human emotion of fear. Repression, the political persecution of specific groups within one's own borders – a fabricated foe, in this case – was wisely utilized to unite the people for the sake of the war to come. Germany, ruled by Hitler, commences construction of a complex governing apparatus through law reforms and proclamations as soon as 1933, as well as the formation of indispensable state instruments – as was in the form of the Gestapo – for the purpose of eradicating any internal resistance to Hitler's rule. To this end, an ideology of Arian supremacy and racism is forged and spread, even afflicting the academic circles of the time. The people, manipulated by propaganda and other methods the regime made use of, accepted the ideology sown into their minds; they accepted the idea of their own exaltation, Hitler's role as the absolute ruler and saviour and, finally, they accepted the fabricated enemies as their true foes. This they did out of fear, self-affirmation, personal gain and simple conformity. And in their acceptance they gave birth to years of war, fire and blood, a horror that descended upon the world and left ashes in its wake.

Keywords:totalitarianism, violence, terror, repression, fear, Germany, group psychology.

